Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences
https://dergipark.org.tr/tr/pub/huniibf
ISSN:1301-8752 E-ISSN:1309-6338

Başvuru Tarihi / Submission Date: 24/02/2021 **DOI:10.17065/huniibf.884445**
Kabul Tarihi / Acceptance Date:22/10/2021 **2021, 39(Covid 19 Özel Sayısı), 155-172**

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkiye'de Covid-19 Pandemisiyle Mücadele Politikalarında Görünmeyenler: Kadınlar

Ahu Sumbas[1]

Öz

Türkiye Covid-19'la mücadelede sürü bağışıklığı yerine sosyal izolasyon ve mesafe üzerine kurulu sınırlama politikasını tercih etmiştir. Bu politika tercihinin önemli bir ayağı, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgilidir. Salgınla mücadelenin acil önlem gerektiren doğası, eril bir içeriğe sahip olan politika alanının, bu süreçte toplumsal cinsiyet körü olmasına uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu nedenle, sosyal izolasyon süreci çoğu durumda kadınları mağdur etmektedir. Bu mağduriyetleri, ev içindeki ücretsiz kadın emeği, iş ve yaşam dengesi, ekonomik etkiler ve kadına yönelik şiddet başlıkları altında ele almak mümkündür. Bu başlıklar çerçevesinde, Türkiye'nin Mart-Aralık 2020 tarihleri arasında Covid-19'la mücadeledeki politika tercihlerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini nasıl etkilediği değerlendirilmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Pandemi, Covid-19, toplumsal cinsiyet, sağlık politikaları, kadın.*

The Invisibles of the Policies against Covid-19 Pandemic in Turkey: Women

Abstract

Turkey preferred to implement the policy of containment, which is based on the strategies of social isolation and distancing, instead of the policy of herd immunity, in combatting Covid-19. One of the significant impacts of this policy preference is closely related to the issue of gender equality. The need for immediate prevention in the struggle with Covid-19 provides a fertile ground to adopt gender blind policy strategies. Therefore the process of social isolation is particularly disadvantaged women in society. These disadvantages can be examined under the issues of unpaid care at home, the balance of life and work, economic impacts of the process, and violence against women. In the framework of these issues, this article intends to discuss how the policy preferences of Turkey in the struggle with Covid-19 between March- December 2020 affected gender inequalities in society.

Keywords: *Pandemic, Covid-19, gender, health policies, woman.*

[1] Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetim Bölümü, asumbas@hacettepe.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-0944-4751 .

GİRİŞ

Covid-19 pandemisi, dünya genelinde 263 milyardan fazla kişiye bulaşıp 5,5 milyondan fazla kişinin ölümüne[1] neden olan küresel bir sağlık sorunu olmasının yanı sıra, insanların bireysel ve toplumsal yaşamında sosyal, ekonomik ve politik etkileri katlanarak artan bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok ülkede uluslararası serbest dolaşım özgürlüğü kısıtlanmış, zorunlu-gönüllü karantinalar ve izolasyonlarla toplumsal yaşam değişmiş, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) (2020) verilerine göre dünya genelinde 1,5 milyondan fazla çocuk okuldan uzaklaşmış, OECD (2020) ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının (UNCTAD) (2020) belirttiği gibi dünya genelinde ekonomik daralma başlamıştır.

Covid-19 pandemisiyle mücadele sürecinde ortaya çıkan önemli bir mesele toplumsal yaşamdaki sınıf, cinsiyet, ırk temelli çeşitli farklılıkların ve eşitsizliklerin daha da perçinlenmesidir. Bu durum, sadece Covid-19 pandemisine özgü değildir. Dünya tarihindeki pandemilerin sınıfsal, bölgesel, yaşsal ve cinsiyet temelli eşitsizliklere bağlı olarak farklı grupları daha derinden etkilediği bilinmektedir (Peterman; Potts; O'Donnell; Thompson; Shah; Oertelt-Prigione ve van Gelder., 2020; Austin ve Noble, 2014; Özcan Büyüktanır, 2020). Bu gruplardan önemli bir tanesi, toplumsal cinsiyet rol ve statülerine bağlı olarak kadınlardır. Örneğin, Nepal (2007) HIV pandemisi üzerine yaptığı araştırmasında, kadınların normal şartlarda HIV'e yakalanma olasılığı az olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yarattığı yaşam koşulları ve konumları dolayısıyla daha fazla HIV'e yakalandığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, hastalığa yakalanma riskinden, sağlık haklarına ulaşmaya, ekonomik daralmanın yarattığı yoksullaşma ve işsizlikten ev bakım yükünü taşımaya kadar Covid-19 pandemisinin yarattığı pek çok sorun, kadın ve erkekleri farklı etkilemektedir (Wenham, Smith ve Morgan, 2020; Johnston, Mohammed ve Linden van der, 2020; Lewis, 2020). Özellikle, sosyal izolasyon, hijyen ve ev temelli bir yaşam üzerine kurulu Covid-19'la mücadele sürecinde, kadınların hem geleneksel ev içi iş bölümü hem de ekonomik konumları dolayısıyla daha mağdur olduğu bilinmektedir (Power, 2020; Wenham, Smith ve Morgan, 2020; Alon, Doepke ve Olmstead-Rumsey, 2020; Mantovani, Dalbeni ve Beatrice, 2020; Villarreal, 2020; Işık, 2020; Del Boca, Oggero, Profeta ve Rossi, 2020; Farre, Fawaz, Gonzalez ve Graves, 2020). Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar da bu sorunun pandemi sürecinde dikkate alınması gereken bir mesele olduğunun altını çizmektedir (UNFPA [Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu], Mart 2020; Blasko, Papadimitriou ve Manca, 2020). Siyaset ve toplumsal cinsiyet alanındaki önemli akademik dergilerden birisi olan Politics and Gender, Aralık 2020 tarihli "Toplumsal Cinsiyet, Politika ve Küresel Pandemi" (2020) başlıklı özel sayısının giriş makalesinde, bu pandemideki politika sürecinin çok çeşitli açılardan toplumsal cinsiyetleştirilmiş olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, Ebola, HIV, H1N1 gibi önceki büyük salgın deneyimlerinden alınan dersler, Covid-19 pandemisiyle mücadeledeki politika süreçlerinin ve stratejilerinin toplumsal cinsiyete duyarlı, kapsayıcı ve çeşitli farklılıkları ve eşitsizlikleri dikkate alan bir yaklaşımı benimsemesi gerektiğini göstermiştir (Peterman *vd*., 2020; Mantovani, Dalbeni ve Beatrice, 2020). Özellikle, salgının kadın ve erkekler üzerindeki farklılaşan ve eşitsizlikler yaratan sosyal ve ekonomik etkilerini önlemek ve azaltmak ulusal düzeyde toplumsal cinsiyete duyarlı politika kararlarıyla mümkündür (Blasko, Papadimitriou ve Manca, 2020; Johnston, Mohammed ve Linden van der, 2020). Bu doğrultuda, Almanya, Kanada, Birleşik Krallık, İtalya gibi çeşitli devletlerin Covid-19'la mücadeledeki politika sürecinde toplumsal cinsiyet perspektifini dikkate almaya çalıştıkları görülmektedir. Örneğin, bu ülkelerin, bakıma muhtaç aile bireyleri olan çalışanlar için, özellikle çalışan kadınlara yönelik, ev temelli veya kurumsal bakım desteği sağladığı, nakdi yardım ve kupon gibi destekler sunduğu ve kadına yönelik şiddetle (KYŞ) mücadele birimlerini afet sürecine hazırladıkları bilinmektedir (ILO [Uluslarası İş Örgütü], Mart 2020,10; Cattaneo ve Pozzan, 2020). Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Kadın Birimi ve Uluslararası İş Örgütü gibi uluslararası aktörler de bu süreçteki eşitsizliklerle mücadele için bir dizi rapor hazırlayarak devletlere düşen sorumlular yönünde tavsiyelerde bulunmaktadırlar (ILO, Mart 2020; BM [Birleşmiş Milletler], 2020; Memiş ve İlkkaracan, 2020).

Pandemilerin toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitsizliklerine bağlı olarak kadınları daha derinden etkileyebildiği argümanından yola çıkan bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin Covid-19'la mücadeledeki politika stratejilerinin kadınlar üzerindeki etkilerine ve bu politikaların toplumsal cinsiyet

duyarlılığına dair bir değerlendirme sunmaktır. Bu amaç çerçevesinde, Covid-19'la mücadeledeki politika stratejilerinin kadınlar üzerindeki etkileri, ev içi ücretsiz bakım yükü, iş ve yaşam dengesi, ekonomik alandaki etkiler ve KYŞ başlıkları üzerinden ele alınmaktadır. Bu dört başlık kapsamında, Türkiye'nin 15 Mart-31 Aralık 2020 tarihleri arasında pandemiyle mücadelede uyguladığı sınırlama yaklaşımı temelinde yaptığı yasal düzenlemeler, ilgili kurumların aldığı önemler ve yaptığı açıklamalar incelenmiştir. İlgili Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), Mor Çatı Derneği, Kadın Dernekleri Federasyonu, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Birleşmiş Milletler, ILO ve Cinsiyet Eşitliği İzleme Merkezi (CEIM) rapor ve açıklamalarına dair yapılan taramalar ilgili literatürden de yararlanılarak yorumsamacı bir yaklaşımla ev içi ücretsiz bakım yükü, iş ve yaşam dengesi, ekonomik etkiler ve KYŞ başlıkları üzerinden nitel bir yöntemle değerlendirilmiştir.

Ecevit (2021), "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları" başlıklı çalışmasında, toplumsal cinsiyet körü (*gender blind*) kavramını, "proje, politika ve düşünsel yaklaşımların toplumsal cinsiyeti göz önüne almamaları, onları toplumsal cinsiyet körü yapar" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım çerçevesinde, Türkiye'nin 15 Mart-31 Aralık 2020 tarihleri arasında Covid-19 pandemisiyle mücadeledeki temel politikaları değerlendirildiğinde, bu politikalarının toplumsal cinsiyet körü olduğu ve bu nedenle, kadınları erkeklere oranla daha kırılgan bir grup haline getirdiği sonucuna varılmaktadır. Bu nedenle, pandemiyle mücadele sürecindeki politikaları toplumsal cinsiyet duyarlı hale getirmek, hane içinde ve toplumsal zihniyette var olan eşitsizlikleri bir anda değiştiremese de bazı kadınların bu eşitsizliklerin kurbanı olmasını önleyebilecektir.

1. COVİD-19 PANDEMİSİYLE MÜCADELEDEKİ TEMEL POLİTİKA STRATEJİLERİ

Hastalıklarla mücadeledeki en temel aktörler sağlık kurumları ve çalışanları olmakla birlikte küresel ölçekli bir salgın söz konusu olduğunda, ulusal ve uluslararası çeşitli politik aktörlere, kamu sağlığının korumasında önemli sorumluluklar düşmektedir. Söz konusu sorumluluklar temel olarak bilgilendirme, koruma, önleme ve tedavi temelli politikalar çerçevesinde şekillenmektedir (Güner, Hasanoğlu ve Aktaş, 2020). Hastalığın toplumsal ve ekonomik etkilerine yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirlerin alınması da bu sorumluluklara eklenmektedir. Bu açıdan da salgınlarla mücadelenin sağlık boyutu yanında, politik boyutu da oldukça önemlidir. Bunun sonucu olarak da Covid-19 salgınıyla mücadelede hükümetlerin hem geçmiş salgın deneyimlerinden hem de birbirlerinin halihazırdaki politika stratejilerinden faydalanarak çeşitli politikalar ürettikleri ve uyguladıkları görülmektedir (Remuzzi ve Remuzzi, 2020; Ulutaş, 2020; Yıldız ve Uzun, 2020).

Temel olarak, Covid-19 pandemisiyle mücadelede hastalığın yayılımını kontrol etmek için hükümetlerin sürü bağışıklığı (*herd immunity*) ve sınırlama (*containment*) olmak üzere iki farklı politika yaklaşımını uygulamayı tercih ettiği görülmektedir (Bayar, Günçavdı ve Levent, 2020; Güner, Hasanoğlu ve Aktaş, 2020; Bethune ve Korinek, 2020). Bunlardan ilki, hastalığın toplumun çoğuna yayılması sonucunda örülecek antikorlu kişiler ağı sayesinde geriye kalan kırılgan grupları korumaya yöneliktir. Ancak Covid-19 gibi uzun kuluçka dönemi ve hızlı bulaşma özelliği olan ölümcül etkiye sahip bir hastalıkta, bu yaklaşımın maliyetinin, hasta ve ölüm oranlarının artması ve hastane/sağlık sisteminin artan yükle baş edememesi olduğu ifade edilmektedir. Nitekim, hastalığın ilk yayıldığı dönemde, Birleşik Krallık ve Hollanda bu yaklaşımı benimsemelerine rağmen sonrasında bundan vazgeçerek aşamalı olarak katı sınırlama yaklaşımını uygulamaya başlamışlardır (Sumbas, 2020).

İkinci yaklaşım olan sınırlama, sosyal izolasyon (*social isolation*) ve tecritlerle (*lockdown*) sosyal ve ekonomik yaşamı yavaşlatarak ya da durdurarak insanların birbiriyle fiziksel temasını en aza indirgemeyi ve bu yolla virüsün bulaşma ihtimalini azaltarak kontrollü yayılımı hedeflemektedir. Yayılma hızının kontrol edilemeyeceği nüfus yoğunluğu yüksek şehirlerin olduğu ve sağlık sisteminin artan yükü taşıyamayacağı ülkeler açısından bu yaklaşım daha akılcı kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, sınırlı karantina veya erken-tam karantina olmak üzere iki farklı şekilde uygulanabilmektedir (Yıldız ve Uzun, 2020). Nitekim gönüllü eve kapanma ve kısmi sosyal-ekonomik aktivite sınırlamalarından zorunlu izolasyon ve tam karantinaya kadar çeşitli uygulamalar bu yaklaşımın içinde ele alınabilir. Bu amaçla,

uzaktan eğitim yoluyla her türlü eğitim-öğretim kurumunun geçici olarak kapatılması, esnek-uzaktan çalışma biçimlerinin genişletilmesi, ücretli-ücretsiz izinler, restoran-eğlence-alışveriş mekanları benzeri toplu yaşam alanlarının geçici süreyle kısıtlı kullanımı/kapatılması, sokağa çıkma yasakları, sosyal mesafe kuralı, zorunlu maske kullanımı, test ve hasta takip sistemi benzeri uygulamalar bu yaklaşımın başlıca stratejileri olarak göze çarpmaktadır (Güner, Hasanoğlu ve Aktaş, 2020). Devletler açısından buradaki temel amaç, hastalığın yayılımını kontrol altına alarak sağlık sisteminin sürdürülebilir olmasını sağlamaktır. Nitekim, Covid-19'la mücadelede Türkiye'nin de dahil olduğu çoğu ülkenin bu ikinci yaklaşımı benimsediği görülmektedir.

Ancak bu yaklaşımın, başta insanlar üzerindeki sosyo-psikolojik ve piyasa işgücündeki duraklama ve ekonomik kriz gibi çeşitli etkileri nedeniyle tepkilerle karşılaştığı ve dolayısıyla uzun süre devletler tarafından sürdürülmesinin güç olduğu ifade edilmelidir. Diğer bir deyişle, hem pandeminin yarattığı toplumsal ve ekonomik koşullar hem de devletlerin sınırlama politikasının sonucunda ortaya çıkan yeni yaşam koşulları, devletlerin toplumsal ve ekonomik hayata yönelik de bir dizi yeni politika geliştirmesine sebep olmaktadır. Örneğin, ekonomik destek ve yardım paketleri gibi çeşitli uygulamalarla ekonomik tedbirler alınmaya çalışılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rol ve statülerine bağlı olarak pandemi süreçlerinin kadınlar ve erkekler üzerindeki etkileri de politika yapımında değerlendirilmesi gereken bir konudur (Nepal, 2007; Wenham, Smith ve Morgan, 2020; Alon, Doepke ve Olmstead-Rumsey, 2020; Mantovani, Dalbeni ve Beatrice, 2020; Peterman *vd*., 2020; Blasko, Papadimitriou ve Manca, 2020). Nitekim, Ebola, HIV ve H1N1 gibi önceki pandemi deneyimlerine bağlı olarak gerek Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve BM gerekse ILO özellikle kadınların ihtiyaçlarını ve mağduriyetlerini dikkate alan bir politik aklın işlemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, Almanya, Japonya, İtalya, Birleşik Krallık gibi çeşitli ülkelerin kadınların pratik ve/veya stratejik ihtiyaçlarını[2] dikkate alan çeşitli adımlar attıkları görülmektedir. Örneğin, çalışan kadınlara bakım yükleri dolayısıyla farklı izin politikaları verilmesi ya da ortak bakım anlayışı çerçevesinde ebeveyn izinleri düzenlenmesi, kadın yoksullaşmasına bağlı olarak özellikle kadınları hedef alan destek ve sosyal yardım paketlerinin sunulması, KYŞ kapsamında acil eylem planlarının hayata geçirilip sığınma evlerinin kapasite ve koşullarının hazırlanması, *şiddet kod projesi*[3] birkaç örnek uygulamadır.

2. TÜRKİYE'NİN COVİD-19 PANDEMİSİYLE MÜCADELEDEKİ POLİTİKA ÇERÇEVESİ

Türkiye'de Covid-19'la politik mücadele sürecinin, 10 Ocak 2020'de Covid-19 Pandemisi Bilim Kurulu'nun[4] kurulmasıyla başladığını söylemek mümkündür. İlk hasta ise 10 Mart 2020'de tespit edilmiştir.

Türkiye'nin sınırlama/sosyal izolasyon yaklaşımını takip ettiği söylenebilir. Bu yaklaşım temelinde, ilk etapta 16 Mart 2020 itibariyle milli eğitim kurumları ve üniversitelerde uzaktan eğitime geçilmiş ve risk grubunda olan kamu çalışanlarına, engellilere, hamilelere ve emziren annelere 12 gün idari izin verilmiştir. 22 Mart 2020 tarihli 31076 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle de kamu kurum ve kuruluşlarında uzaktan veya dönüşümlü çalışmaya dayalı esnek çalışma modelleri uygulanmaya başlamıştır. Özel sektörde çalışanlar için 4857 sayılı Kanuna eklenen geçici 10.uncu maddeyle (Ek:16/4/2020-7244/9 md.) 17 Nisan 2020'den itibaren önce üç ay boyunca, sonra da bu uygulama uzatılarak, işten çıkarmalar yasaklanmış, çalışanların işveren tarafından ücretsiz izne veya kısa süreli çalışmaya geçirilebileceği belirtilmiştir. Bunların dışında, kısmi olarak kapatılmayan işyerlerine yönelik herhangi bir zorunlu esnek, izin temelli bir çalışma modeli düzenlemesi yapılmamıştır. Bazı özel işyerlerinin kendi kararlarıyla esnek çalışma modellerine geçtiği görülmektedir.[5] İlerleyen süreçte, hızla artan vaka sayısına bağlı olarak hükümet daha sıkı tedbirlerle sosyal izolasyon temelli mücadele sürecini sürdürmüştür. Bunların başında, aşamalı ve kısmi sokağa çıkma yasakları,[6] eğlence yerleri ve toplu-kamusal kullanım alanlarının geçici olarak kapatılması (*lockdown*), yurtdışından gelenlerin 14 gün zorunlu karantinaya alınması, ülke ve il dışına seyahatlerin kısıtlanması ve zorunlu maske kullanımı gelmektedir. Bunlara ek olarak, 17 Nisan 2020 Tarihinde Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal

Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun çıkarılarak çeşitli alanlarda gerekli görülen hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

Mayıs 2020 başında hasta oranlarının düşmesi ve iyileşen hastaların artması üzerine aşamalı olarak tedbirlerin gevşetileceği ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan'ın 04 Mayıs 2020 tarihinde açıkladığı aşamalı normalleşme paketi, 11 Mayıs 2020'de kuaförler, berberler, güzellik salonları, giyim eşyası, ayakkabı, çanta, züccaciye gibi ürünlerin satıldığı işletmeler ve AVM'lerin hijyen ve sosyal mesafe kuralına uyma koşuluyla açılmasıyla başlamıştır. Bu süreçte, ayrıca 65 yaş üstü ve 20 yaş altındaki yurttaşlara yönelik sokağa çıkma sınırlaması, izleyen hafta sonundan itibaren esnetilmiş ve belirlenen gün ve zamanlarda bu kişilere yürüme mesafesinde olmak şartıyla sokağa çıkış hakkı verilerek sonrasında tamamen kaldırılmıştır. Bu süreç 29 Mayıs 2020'de yayınlanan 31139 sayılı COVID-19 Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Normalleşme ve Alınacak Tedbirlerle ilgili 2020/8 Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle kamu çalışanlarının 1 Haziran 2020 tarihiyle işe başlaması ve kreşler dahil tüm işyerlerinin maske takılması, sosyal mesafe ve hijyen unsurlarına dikkat etmek kaydıyla açılmasıyla devam etmiştir. Bu süreçte maske, sosyal mesafe ve hijyen temelli bir yeni normal olduğu ifade edilmiştir. Koronavirüs tehdidinin devam etmesi üzerine 2020-21 eğitim-öğretim dönemini uzaktan eğitim üzerinden başlamış; ancak ekim ortasından itibaren Yükseköğrenim kurumları dışında aşamalı yüz yüze eğitime geçiş başlamıştır. Ekim-Kasım 2020 döneminde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da yükselişe geçen koronavirüs vakaları ikinci dalganın başladığı şeklinde yorumlanarak katı sınırlama temelli politikaların tüm dünyada tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur. Benzer şekilde, 17 Kasım 2020 tarihli açıklamayla Türkiye'de de yeni başlamış olan yüz yüze eğitim sonlandırılmış ve restoran, güzellik salonu gibi işletmeler kısmI olarak kapatılmış ve tekrar sokağa çıkma yasaklarının gündeme geldiği katı sınırlama tedbirlerine geçilmiştir. Covid 19'la mücadelenin en önemli dönüm noktası olarak görülen aşının geliştirilmesi sonucunda, dünyayla eş zamanlı olarak Türkiye'de de aşılama süreci, sağlık çalışanlarıyla Ocak 2021 itibariyle başlamıştır.

Mart-Aralık 2020 arasındaki bu tedbir ve mücadele stratejileri içinde toplumsal cinsiyetten kaynaklanacak ihtiyaçlara ve eşitsizliklere yönelik özel bir düzenleme mevcut değildir. Bu konuda en önemli eleştiri noktalarından birisi, özellikle okul çağındaki çocuklar için uzaktan eğitime geçilirken iki çalışanlı ailelerdeki ebeveynlere yönelik bir çalışma düzenlemesi veya Covid-19 dönemine özel bakım desteği sunulmamasıdır. Ayrıca, bu durumda çalışan pek çok kadından aynı çalışma performansının beklenmesidir. Covid-19'un yarattığı risk dolayısıyla akraba ve bakıcı desteği azaldığından, çocukların bakım-eğitiminden özellikle sorumlu görülen çalışan kadınlar, bu süreçte mağdur olmuşlardır (Işık, 2020). Nitekim, bu konuda pek çok farklı sektörden çalışan kadın, düştükleri sıkıntılı durumu sosyal medya aracılığıyla duyurmuştur.[7] Bu konuda, bazı özel iş yerlerinin ve belediyelerin, çalışan ebeveynlere/kadınlara dönüşümlü izin verdiği de belirtilmelidir. Pandeminin ilk döneminde benzer bir uygulamanın devlet kurumlarında sadece hamile ve emziren kadınları içerdiği, online eğitim alan okul öncesi ve okul çağında çocuğu olan diğer ebeveyn/kadınları içermediği görülmektedir. Ancak pandeminin ilerleyen sürecinde, Nisan 2021'de alınan önlemler kapsamında, kamu kurumlarında çalışan 10 yaş altı çocuğu olan kadın personel için idari izin uygulaması getirildiği de belirtilmelidir. İkinci eleştirilen konu ise, sosyal izolasyon ve evde kal çağrıları nedeniyle aile içi şiddete maruz kalma olasılığı artan kadınlara dair önleme, koruma ve destek mekanizmalarının Covid-19 pandemisi düşünülerek güçlendirilmemesidir. Üçüncü eleştiriyse pandemi sürecinin etkilerinden birisi olan ekonomik dar boğazın, erkeklere oranla kadınları daha dezavantajlı bırakmasına cevap verecek destek politikalarının hayata geçirilmemiş olmamasıdır. Bu eleştirilere dair değerlendirmeler aşağıdaki ilgili başlıklarda detaylı şekilde ele alınmaktadır.

3. TÜRKİYE'DE COVİD-19 PANDEMİSİYLE MÜCADELE POLİTİKALARINDA GÖRÜNMEYEN KADINLAR

Covid-19'la mücadeledeki sosyal izolasyon ve eve kapanma stratejileri, kadınlar ve erkekler tarafından, toplumsal cinsiyet rolleri ve bunların yarattığı toplumsal statüler dolayısıyla farklı şekilde deneyimlenmektedir. Salgınla mücadelenin acil önlem gerektiren doğası, eril bir içeriğe sahip olan

politika alanının[8] çoğunlukla toplumsal cinsiyet körü olmasına uygun bir ortam hazırlamaktadır ve dolayısıyla kadınları daha mağdur etmektedir. Elbette, her kadının bu süreçten aynı derecede etkilendiğini söylemek de doğru değildir. Bazıları var olan eşitsizlikleri daha çok hissederken bazılarının hayatları çok değişmemektedir. Dolayısıyla, kadınların bu süreçteki deneyimleri de sosyal statülerine, sınıflarına, yaşlarına ve coğrafi koşullarına göre çeşitlenmektedir. Bu çalışma genel olarak, evde kal çağrılarının ve bu çağrıyla ilgili politika strateji ve düzenlemelerinin kadınlar ve erkekler için farklı sorunları ve sonuçları olduğunu ortaya koyarak politika stratejilerini değerlendirmektedir. Bu sorun ve sonuçları, ev içindeki ücretsiz iş ve bakım yükü, iş ve aile hayatı dengesi, KYŞ ve ekonomik sorunlar başlıkları altında ele almak mümkündür. Bu temalar çerçevesinde aşağıda tartışılan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, Türkiye'nin Covid-19 pandemisiyle mücadeledeki politikalarının kadın ihtiyaçlarına duyarlı olarak düzenlenmemiş olması dolayısıyla daha da perçinlenmektedir.

3.1. Ev İçindeki Ücretsiz Emekçi Kadınlar: Evin Aşçısı, Temizlikçisi, Bakıcısı ve Tedarikçisi

Feminist iktisat teorisinin önemli katkılarından birisi olan ücretsiz kadın emeği meselesi, Covid-19'la mücadele sürecinde kadınların yaşadığı eşitsizliklerden önemli bir tanesi olarak bir kez daha gündeme gelmiştir. Ücretsiz kadın emeği kavramı, piyasa değeri olmayan; ama günlük yaşamsal ihtiyaçları ve bakım hizmetlerini karşılayan ev içi işlerden oluşan iktisadi faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak, evdeki temizlik, çamaşır, yemek, alışveriş ve evin idaresine ek olarak duygusal ve bakım emeği de ücretsiz kadın emeği içinde değerlendirilmektedir (Memiş ve Özay, 2011; Işık, 2020). Bu açıdan da toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki temel faktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir.

Pandemi sürecindeki sosyal izolasyon amacıyla gönüllü veya zorunlu olarak evde kalma durumu, tüm aile bireylerinin gündelik rutinlerini evin içindeki yaşam alanına sığdırması anlamına gelirken artan ev içi işler ve bakım yükü dolayısıyla ücretsiz kadın emeği çerçevesindeki kadın-erkek eşitsizliğini hem gün yüzüne çıkarmış hem de değişen koşullar dolayısıyla arttırmıştır. Diğer bir deyişle, Covid-19, küresel kapitalizmin ev dışında zaman geçirme üzerine kurulu hayat biçimleri açısından bir anda çok çarpıcı bir değişim yaratmıştır. Söz konusu salgın öncesinde, Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) Zaman Kullanımı araştırmasına (2014-2015) göre Türkiye'de kadınlar erkeklere oranla dört-beş kat fazla ücretsiz bakım işini yüklenmekteydi (KEİG Platformu, 2018). Kadın ve erkeklerin evdeki zaman kullanımı arasındaki bu farkın, koronavirüsle mücadele sürecinin ev temelli yaşam biçimine ve bu süreçteki izolasyon ve tecrit politikalarına bağlı olarak dünya ve Türkiye'de 2-4 kata kadar artmış olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konuldu (Işık, 2020; Del Boca, Oggero, Profeta ve Rossi, 2020; Farre, Fawaz, Gonzalez ve Graves,2020; Johnston, Mohammed ve Linden van der, 2020). Memiş ve İlkaracan'ın (2020) bu konudaki araştırması, Türkiye'de ücretsiz iş yükünün hem erkek hem kadın için artmış olduğunu; ancak kadınlar için (günde 2,9 saatten günde 4,5 saate) erkeklere kıyasla (günde 0,3 saat kadar az bir zamandan günde 1,1 saate) daha fazla arttığını gösterdi.

Koronavirüs sürecinde çocukların uzaktan-evden eğitimi, uzaktan-evden çalışma biçimleri ve evde yemek yapımından temizliğine kadar geniş bir yelpazede ele alınabilecek ev içi üretim yüküyle birlikte gelişen evdeki zorunlu yeni yaşama hali oldukça yoğun bir gündelik rutini içinde barındırmaktadır. Bu da geleneksel olarak kadınların sorumluluk alanı olan ev mekânının düzenlemesini ve evin içindeki çocuk-yaşlı-erkek bakım yükünün verilmesini kadınların omuzlarına yıkmaktadır. Diğer bir deyişle, eğitimden, beslenmeye, sosyalleşmeden, spor etkinliklerine kadar her türlü gündelik yaşam pratiğinin eve taşınması, bu evin içinde yaşayan kadın ve erkekleri farklı etkilemektedir. Üstelik, bu değişim, dünyanın farklı ülkelerindeki pek çok kadın açısından benzer sonuçlar yaratmıştır (Johnston, Mohammed ve Linden van der, 2020; Işık, 2020; Del Boca, Oggero, Profeta ve Rossi, 2020; Farre, Fawaz, Gonzalez ve Graves, 2020). Elbette, sınıfsal, ideolojik ve sosyo-kültürel farklılıklara göre bazı kadınlar bundan daha çok etkilenirken bazılarının hayatında çok da önemli bir değişiklik olmayabilir. Bu süreç, çocuklu ve çalışan kadınlar, yaşlı kadınlar, bekar kadınlar, işçi ve yoksul kadınlar gibi farklı kadın grupları açısından farklı deneyimleri içinde barındırabilir.

Bu noktada altını çizmek gerekir ki, kadınların ev içindeki sorumlukları ve iş yükü sadece ev içinde daha çok zaman geçirildiği için artmamıştır. Bu artışın birinci nedeni, eski normal günlük hayatın içinde aile kurumunu ve ev içindeki işleri destekleyen görünür veya görünmez bir sürü kurum ve hizmetin, pandemi sürecinde ortadan kalkmasıdır. Bu kurumlar ve destekler; bakıcı ve temizlik işçileri, ütü-hazır yemek gibi çeşitli hizmet alımları, kreşler, sosyal aktivite kursları, spor kulüpleri, çocukların arkadaş toplantıları, akraba desteği gibi formel ve enformel mekanizmalardır. Özellikle, Türkiye'nin dahil olduğu Akdeniz refah rejimi içinde önemli bir rolü olan büyükanne-büyükbaba merkezli çocuk bakım destekleri (Moreno, 2018), uzun bir dönem 65 yaş üstü ve 20 yaş altı kişilere sokağa çıkma yasağı getirilmesi nedeniyle pek çok ailede zorunlu olarak imkânsız hale gelmiştir. Kandiyoti'nin değerlendirmesiyle Covid-19 pandemi sürecinde yaşanılan deneyim, aile kurumu başka hiçbir kurumla ilişki içine girmediğinde, sanayi öncesi toplumlarda olduğu gibi, yükün aile içindeki kadınlara yüklendiğini göstermiştir (Başaran, 2020). Üstelik, Türkiye gibi enformel aile bağlarının ve destek kurumlarının güçlü olduğu geleneksel bir toplumda, bu daha da çok hissedilmiştir. Diğer bir deyişle, çocuklu veya bakıma muhtaç bir bireyin bulunduğu bir ailenin destek aldığı bakım hizmetleri azalmış ve başka işleri kurtarmak veya dinlenmek için yaratabileceği ev dışında bir mekân da zaman da kalmamıştır.

İkinci neden, bu salgınla mücadelenin en görünür stratejisi olan suya-sabuna dokunun gerekliliğiyle yakından ilgilidir. Bu ihtiyaç evlerin, yemeklerin, çamaşırların, ayakkabıların, alışveriş malzemelerinin, çocukların-yaşlıların-kocaların hijyeninin daha da dikkatle yerine getirilmesini gerektirmektedir. Tüm bu temizlik işlerini hatırlatma, organize etme ve yerine getirme de çoğu zaman evin içindeki kadının yaptığı işler listesine eklenmektedir.

Bunların yanı sıra, üçüncü bir neden, salgınla mücadeledeki sosyal izolasyon politikasının önemli bir sonucu olan uzaktan eğitim veya çocukların fiilen okula gidememe durumuyla ilgilidir. UNESCO 2020 verilerine göre dünya çapında 1,5 milyar öğrencinin fiilen okuldan uzak olduğu düşünüldüğünde, bunun sadece Türkiye açısından değil; dünya genelinde önemli bir sorun olduğu anlaşılabilir. Nitekim, ILO (2018)'un tahminlerine göre de kadınlar, okullar ve bakım sistemlerinin kapanması halinde, bakım ekonomisinin orantısız yük taşıyıcılarıdır. Türkiye'de de çocuklu ve çalışan kadınların artan ev içi iş ve bakım yükünden daha olumsuz etkilendiği görülmektedir (Memiş ve İlkkaran, 2020; Işık, 2020).

Covid-19 sürecindeki ücretsiz kadın emeğine dayalı toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmanın en önemli stratejilerinden birisi, şüphesiz bakım hizmetlerine yönelik desteklerdir. Sağlık çalışanları gibi bakım hizmetlerine acil ihtiyaç duyan aileler için salgın koşullarını dikkate alan çeşitli bakım destekleri geliştirmek veya çalışan ebeveynler için ücretli izinler veya esnek çalışma imkanları sunmak bu çerçevede değerlendirilebilir. İkinci önemli strateji de kadın ve erkeği ev içi ve bakım işlerine eşit oranda katacak bir zihniyet değişimidir. Birleşmiş Milletler bunun için, özellikle erkek liderlerin örnek rol modeller yaratmasının öneminden bahsetmektedirler. Pandemi döneminde, erkeklerin evişi ve bakım yüküne eskiye oranla daha çok destek olduklarına dair elde edilen bazı veriler (Işık, 2020; Memiş ve İlkkaracan, 2020) bu sürecin içinde barındırdığı potansiyeli de gösterir niteliktedir.

3.2. Covid-19 Sürecinde Çalışa(maya)n Kadınlar: Alt-Üst Olan Aile-İş Dengesi

Covid-19 sürecindeki sınırlama politikasının bir uzantısı, çalışma hayatında dönüşümlü, esnek, uzaktan çalışma, ücretsiz izin veya kısa çalışma gibi imkanları getirmesidir. Kadınların bir kısmı bu olanaklar içinde çalışabilirken diğer taraftan işe gitmek zorunda olan sağlık çalışanları,[9] market kasiyerleri gibi oldukça yüksek oranda kadından veya sektörel bazdaki kapanmalara bağlı olarak işleri tehlikede olan kadınlardan bahsetmek mümkündür. Covid-19 süreci tüm bu çalışan kadınlar için farklı sorunlar yaratmaktadır. Bu başlık altında, pandemi sürecinde çalışan kadınların genel olarak aile-iş dengesi temelinde karşılaştıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dair bir değerlendirilme yapılmaktadır. Aile-iş yaşam dengesi kavramı, genel olarak kadın ve erkeklerin iş, aile ve sosyal yaşam arasında bir denge yakalaması olarak tanımlanmasına rağmen bu sorunun asıl öznesi olan çalışan kadınlara yönelik uyumlaştırma politikaları olarak ele alınmaktadır (Dedeoğlu ve Şahankaya, 2015).

Çocukların uzaktan eğitimi ve bakım yükü dolayısıyla çalışan çocuklu kadınlar için pandemi sürecinin daha da zorlayıcı olduğu dile getirilmektedir (Johnston, Mohammed ve Linden van der, 2020; ILO 2018; Işık, 2020; Del Boca, Oggero, Profeta ve Rossi, 2020; Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020; Memiş ve İlkkaracan, 2020). Nitekim Memiş ve İlkkaracan'ın (2020) pandemi döneminde zaman kullanımı üzerine yaptıkları araştırmanın verilerine göre toplam çalışmadaki toplumsal cinsiyete dayalı farklar, günde 1,6 saat ile en yüksek çalışan çocuklu kadınların bulunduğu ailelerde gözlemlenmektedir. Bu hanelerdeki kadın ve erkekler için, ücretli çalışmadaki toplumsal cinsiyet temelindeki farklar pandemi sırasında neredeyse kaybolurken (günde -1,6 saatten -0,2 saate), ücretsiz çalışmadaki toplumsal cinsiyet temelindeki farklar artmıştır (günde 1,4 saatten 1,8 saate). Ayrıca, uzaktan-evden çalışan pek çok kadın için ücretli/profesyonel işlerin yükü de eve taşınmıştır. Bu kadınlar açısından 7/24 çalışmak anlamına gelmektedir ve aile-iş arasındaki çatışmayı arttırırken sosyal yaşama ait hiçbir zaman bırakmamaktadır. Üstelik çalışan bu kadınların iş durumunu, mümkünse iznini veya uzaktan çalışma planını çocukların uzaktan eğitim sürecine veya bakım verecekleri kişilerin yüküne göre ayarlamaya çalışması bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği olarak değil; bireysel bir sorun olarak görülmektedir.

Ayrıca, bu fazla mesailerin yarattığı fiziksel ve psikolojik yükün dışında, evdeki eşitsiz emek yoğun iş yükü dolayısıyla bazı meslek grubundaki kadınlar kariyer ilerlemeleri açısından da erkek meslektaşlarına göre dezavantajlı bir konumda olabilmektedir. Bunlara bir örnek, gazeteci, yazar veya akademisyen kadınlardır. Örneğin, Amerikalı bir kadın yazar, Paris'teki karantina dönemlerinde ev işleriyle ve çocuklarla uğraşmaktan çalışmaya hiç vakit bulamazken yazar olan eşinin planladığı iki kitabı bitirmek üzere olduğunu anlatmaktadır (Druckerman, 2020). Benzer bir şekilde, Türkiye'de söyleşi yapılan farklı alan ve üniversitelerdeki kadın akademisyenler de aynı serzenişte bulunmaktadır:

> "Çevremizde bunca kaygı verici gelişme yaşanırken ve kadınların üzerindeki sorumluluklar bunca artmışken insanın zihnini toparlayıp yazı yazması neredeyse imkânsız. …..Akademisyen F. A vaktinin büyük bir kısmını eve ve ev ahalisinin bakımına ayırmak zorunda kaldığından; pandeminin getirdiği kaygıların yanında fiziksel ve mental olarak akademik işlere vakit ayırmanın imkânsız olduğunu belirtmekte; N.A.A ise salgın öncesi ofiste çalışma imkânı bulabilmesine karşın salgın sürecinde "bitmek tükenmek bilmez ev işleri" nedeniyle çalışmalarının ciddi sekteye uğradığını söylemektedir (Kap, 2020: Para.6)."

Nitekim, Kitchener'in 14 Nisan 2020 tarihli yazısına göre Covid-19 döneminde akademik dergilere gönderilen makale sayılarında erkek akademisyenlerde bir değişiklik görünmezken kadın akademisyenlerin oranının %50'ye yakın düştüğü görülmektedir. Görüldüğü gibi ev işi ve bakım yükleri, özellikle bu dönemde evden çalışmak zorunda kalan kadınların çalışma saatlerini ve işe konsantre olma kabiliyetlerini kısıtlamakta ve dolayısıyla üretim kapasitelerini düşürmektedir. Diğer bir deyişle, mekân, zaman ve iş yönetimi üzerine kurulu, öncesinde var olan iş ve aile hayatı dengesi ortadan kalktığında, çalışan pek çok orta sınıf kadının hayatı ve gazeteci, yazar, akademisyen kadınlar gibi meslek gruplarının kariyer süreçleri sekteye uğramıştır. Zeybekoğlu, Akbaş ve Dursun (2020) pandeminin yarattığı bu durumu, "özel alanlarına kamusal alanlarını sığdırmak zorunda kalan çalışan anneler" olarak tanımlamaktadır. Kadınların ekonomik faaliyeti gerçekleştirdiği kamusal alanın, özel alana sızması sonucunda çalışan kadınlar, ev içinde hem anne hem de çalışan anne olma çabasıyla yorucu ve yıpratıcı bir sürece girmişlerdir.

Yukarıdaki değerlendirmeler temelinde, özellikle çalışan kadınların bakım yüküne ve bunun sonucunda oluşan aile-iş yaşam çatışmasına dair çözüm önerilerinin özellikle pandeminin ilk döneminde yeterli olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de Covid-19'la mücadelede uygulanan tecrit ve uzaktan eğitim yanında düzenlenmiş esnek çalışma, kısa çalışma ve diğer ücretsiz izin uygulamalarının, kadınların ev ve iş dengesi açısından maruz kaldığı eşitsizlikleri zaman zaman daha belirgin hale getirebilen cinsiyet tarafsız (*gender neutral*) bir yaklaşımı benimsediği söylenebilir. Bu çerçevede, ILO gibi kuruluşlar Covid-19'un çalışma yaşamına etkisini hafifletecek temel politikalar içinde güvenceli-ücretli ebeveyn ve bakım iznine erişimin sağlanması ve genişletilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar (ILO, Mart

2020). Bu tür bir politika, bir taraftan, toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla bakım yükünün çoğunlukla taşıyıcısı olan kadınların hem bakım sorumluluklarını yerine getirmesine hem istihdamda kalmasına izin verecektir. Bu yolla kadın yoksulluğunun artmasını engelleyebilecektir. Diğer taraftan da kullanılan ebeveyn kavramıyla cinsiyet eşitliğine duyarlı bir yaklaşım sergileyerek babaların da bakım hizmeti sağlayıcısı olabileceği algısını yaratarak eşitliği teşvik edebilecektir. Nitekim, Covid-19'la mücadeledeki koruyucu önlemler arasında, okul ve kreşlerin kapatıldığı pek çok ülkede sadece çalışan kadınlar için değil; çalışan ebeveynler için çocuk bakım desteği vardır. Örneğin, Japonya bu süreçte, çalışan ebeveynler için okul sonrası çocuk bakım merkezlerinden yararlanmayı kolaylaştırmış ve çocuk bakıcısı tutmak isteyen çalışanları olan işletmeler için destek verileceğini duyurmuştur. İtalya'da, kreş ve okulların kapalı olduğu süre boyunca izin alternatifi olarak, bu amaca yönelik kuponlar sağlanmakta ve sağlık sektöründe çalışanların evde çocuk bakımının masrafını karşılayabilmesi için, 1.000 Avroya varan bebek bakıcısı ikramiyesi verilmektedir. Almanya'daysa hükümet, bu krize mahsus çocuk bakımı sunan insanlara çeşitli kaynaklar vermektedir. Ayrıca, çocuk bakım tesisleri ve okulların genel olarak kapalı olduğu Avusturya, Fransa, Almanya ve Hollanda'da bazı tesisler çekirdek kadro ile faaliyet göstererek, zorunlu hizmet işlerinde çalışanların çocuklarına bakmaya devam etmektedir (ILO, Mart 2020, Cattaneo ve Pozzan, 2020). Türkiye'de ise bu soruna ücretli-ücretsiz izin, bakım hizmeti desteği, uzaktan çalışma ve benzeri çözümler getirilmesi işverenlerin inisiyatifine kalmıştır. Bunun yanında, pandeminin ilerleyen dönemlerinde, okullar online eğitim yaparken bile kreşlerin yüz yüze bakım hizmeti sunmaya devam etmesi, kamuda çalışan 10 yaş altı kadın çalışanlara idari izin uygulaması bu konuda atılan olumlu adımlardır. Bu açıdan, Türkiye'de Covid-19 pandemisinin ilk döneminde çalışma hayatına yönelik düzenlemelerin toplumsal cinsiyet ihtiyaçlarını dikkate almadığı ve bu nedenle pek çok çalışan kadın için hem iş hayatındaki hem de ev içindeki eşitsizlikleri arttırdığı ifade edilebilir. Çağdaş refah rejimlerinin, özellikle kadınlar temelinde aile-iş hayatı dengesi üzerine kurmaya çalıştığı yaşam biçimi, pandemi süreciyle aslında çok da kaygan bir zeminde olduğunu bizlere göstermiştir.

3.3. Covid-19 Kaynaklı Ekonomik Sorunların Mağdurları Kadınlar

Salgınla mücadeledeki sınırlama politikasına bağlı olarak restoran-eğlence sektörü gibi sektörlerdeki işyerleri geçici olarak kapanmış; burada çalışan işçiler ücretsiz izin veya kısa süreli çalışma koşullarına geçirilmiştir. Bunlara ek olarak, seyahat kısıtlamaları, belirsizliklere bağlı olarak ertelenen veya iptal edilen yatırım planları, Covid-19 salgınının ekonomik alandaki en göze çarpan etkileridir. Söz konusu bu etkilerin bir sonucu olarak pandemi küresel ölçekli bir ekonomik darboğaz yaratmaktadır. Bu daralmaya bağlı olarak ILO (2020) dünyada 5-25 milyon kişinin işsiz kalacağını, Taymaz (2020) ise Türkiye'de istihdam talebindeki düşüşün 5,3 ile 8 milyon kişi arasında olacağını öngörmektedir. Pandemi sürecinde ülkelerin mali politikalarının etkinliği oldukça önem kazanmıştır (Varol İyidoğan, 2020).

Ekonomik kriz dönemlerinde kadınlar ve erkekler farklı etkilenmektedir. Bu etkinin boyutlarından bir tanesi iş ve gelir kaybıdır. Ekonomik kriz dönemlerinde iş kaybı oranı, erkeklerde genelde daha yüksektir. Ancak Covid-19'un tersine bir etki yaratacağı ifade edilmektedir. Alon, Doepke ve Olmstead-Rumsey'nin (2020) çalışmalarına göre bunun iki sebebi vardır. Birincisi, hastalığı yavaşlatmayı amaçlayan sosyal izolasyon ve tecrit politikasının, özellikle etkilediği sektörlerle yakından ilgilidir. Söz konusu sektörler, özellikle eğlence, hizmet, seyahat ve tekstil sektörleridir. Bu sektörler, sadece Türkiye'de değil; dünya genelinde ağırlıkla kadınların çalıştığı sektörlerdir. ILO'nun tahminlerine göre, dünya genelinde, çalışan kadınların %58,6'sı, erkeklerinse %45,4'ü hizmet sektöründe çalışmaktadır. Türkiye'de ise kadınların istihdam oranı %32 iken en yoğun oldukları alan %56 ile hizmet sektörüdür (TUİK, 2020). İkinci sebep, pandemi sürecinde pek çok işin uzaktan ve online olarak yürütülmeye başlanmasıyla ilgilidir. Covid-19 öncesinde, online ve uzaktan çalışmaya uygun işlerde çalışanların ağırlıkla erkekler olduğu bilinmektedir; pandemi ve sonrası süreçte iş kayıplarında kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı olacağı öngörülmektedir. Benzer şekilde, Adams-Prass, Boneva, Golin ve Rauh (2020), Covid-19'un iş piyasasına etkilerini Britanya, Amerika Birleşik Devleti ve Almanya üzerinden incelemekte, kadınların erkeklere göre daha olumsuz etkileneceğini ve işlerini kaybedeceğini söylemektedir.

Türkiye, 4857 sayılı Kanuna eklenen geçici 10. maddeyle Covid-19 sürecinde 17 Nisan 2020 itibariyle işten çıkarmaları yasaklayarak, buna ücretsiz izin ve kısa çalışma alternatifleri sunmuştur. Ancak yukarıdaki veriler ışığında, 17 Nisan 2020 öncesi işten çıkarmalarda ve bu sürecin sonunda kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı olduğu/olacağı açıktır. Nitekim, Memiş ve İlkaracan'ın (2020) Covid-19 dönemine dair araştırma verileri, kadınların (%31) erkeklere (%18) göre daha çok iş ve gelir kaybı yaşadığını ortaya koymuştur. Türkiye, Covid-19'un piyasaya etkisini azaltmak adına işveren ve işçilere yönelik kısa çalışma, ücretsiz izin, düşük faizli kredi, vergi erteleme ve benzeri destek politikaları sunmuştur. Ancak bunların toplumsal cinsiyet duyarlı olmadığı söylenebilir. Örneğin, Covid-19 pandemisiyle mücadele kapsamında tüm gelir vergisi mükelleflerine ve mücbir sebep kapsamına giren şirketlere Sosyal Güvenlik Kurum (SGK) prim ödeme ertelemesi imkânı sunulurken, ev hizmetlerinde çalışanların işverenlerine SGK prim ertelemesi yoktur. Bu durum, sigortalı olarak evlerde temizlik ve bakım işlerinde çalışan pek çok kadının, bu ertelemenin avantajından yararlanamaması anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, küçük işletmelere yönelik destek paketlerinde kadın girişimcilere yönelik özel bir önlem sunulmamıştır.

Bunlara ek olarak, ev içindeki bakım yükleri dolayısıyla bazı kadınlar, işlerinden ücretsiz izin almaya veya ayrılmaya mecbur kalacaklardır. Covid-19 salgını öncesi Türkiye'de iş piyasasına girmek istediği halde çalışamayan çocuklu kadınların %71'i bunun nedenini evdeki çocuk bakım yükleri olarak belirtmektedir (World Bank, 2015). Halbuki, evdeki bakım yükümlülükleri dolayısıyla çalışamayan hiç erkek yoktur. Çocuk ve yaşlıların evde kaldığı ve dışarıdan destek alınmasının zor olduğu pandemi döneminde bu sayı kaçınılmaz olarak artacaktır. Bunu önlemek adına, Almanya'da düşük gelirli ana-babalar için çocuk bakım yardımlarına erişim olanakları artırılmıştır. Güney Kore, hanelerin kreş yerine evde bakıma geçmeleri nedeniyle düşük gelirli hanelere yönelik kuponlar için 2 milyar ABD doları tahsis etmiştir (Cattaneo ve Pozzan, 2020). Türkiye'de ise buna yönelik bir politika çözümü geliştirilmemiştir.

Ayrıca, devletin bu salgın döneminde destek politikaları (kısa çalışma, ücretsiz izin, düşük faizli kredi, vergi erteleme vb.) kayıtlı-maaşlı işi olan işçiye ya da kayıtlı işletmelere yöneliktir. Halbuki, SGK'nın (2018) 2018 Kayıt Dışı İstihdam göre Türkiye'deki tarım-dışı istihdamın yüzde 22,3'ü, hizmet sektörünün %21,46'sı sosyal güvencesi olmadan, kayıt dışı çalışmaktadır. Üstelik, kayıt-dışı istihdam içinde kadınların oranının oldukça yüksek olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, Türkiye'de çalışan kadınların %42,2'si temizlik, çocuk bakımı gibi güvencesiz işlerde çalışmaktadır (Birleşmiş Milletler Kadın (UNWomen), 2020). Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi dahilinde verilen Kısa Çalışma Ödeneği'nden tarım ve temizlik işlerinde yoğun şekilde çalıştığı bilinen sigortasız kadınların faydalanması mümkün olmamıştır. Bu kişiler düşük ücretli, işine her an son verilebilecek ve karşılığında herhangi bir tazminat talep edemeyecek kişilerdir. Pandemi koşullarında işini ilk kaybedenler bu kadınlardır. Bu açıdan da normalde de daha yüksek olan kadın yoksulluğunun Covid-19'un ekonomiye olumsuz etkilerine bağlı olarak katlanacağı ortadadır. Bu çerçevede, kadınlara yönelik çeşitli ekonomik destek paketleri ve kadınların bu dönemde istihdamda kalmasına yönelik pozitif eylem stratejileri sunulmalıdır.

3.4. Covid-19 Sürecinde Artan Kadına Yönelik Şiddet

Son dönemlerde yaşanan Ebola, MERS, Zika, HIV ve H1N1 gibi pandemi deneyimleri, salgın dönemlerinin KYŞ'i arttırdığını göstermiştir (Peterman *vd*., 2020). ASHB'nın desteğiyle gerçekleştirilmiş Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet araştırmasının verilerine dayanarak KYŞ faillerinin çoğunlukla yakın akraba, eş veya sevgili olduğu ortaya çıkmaktadır (Yüksel Kaptanoğlu, Çavlin ve Akadlı Ergöçmen, 2015). Bu veri ve benzer araştırmalar dikkate alındığında,[10] Covid-19 sosyal izolasyon politikasının bu süreci tetiklemesi beklenir. Nitekim, çeşitli çalışmalar Covid-19 sürecinde KYŞ oranlarının, dünya genelinde %20-%30 arttığını ortaya koymaktadır (Peterman *vd*., 2020; Taub, 2020; John, Casey, Carino ve McGovern, 2020; Aygüzer ve Ok, 2020; BBC NEWS, 15 Nisan 2020). Hem çeşitli akademik çalışmaların verilerine hem de Türkiye'de KYŞ konusunda önemli aktörler olan çeşitli sivil toplum örgütlerinin rapor ve bildirimlerine göre Türkiye de bir istisna değildir. Örneğin, Toprak Ergönen, Biçen ve Ersoy (2020) çalışmalarında, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Acil Servisine 2020 Mart ve Nisan aylarında başvuran aile içi şiddet mağduru kadın sayısının 2019 yılının aynı dönemine göre 3 kat arttığı verisine

ulaşılmıştır. Kadın Dernekleri Federasyonuna göre evde kal çağrıları sonucu, Mart 2020'de 29 kişi KYŞ sonucu ölmüştür. Derneğin Başkanı Canan Güllü, derneğin acil yardım hattına gelen aramalara göre Mart 2020 ayında kadına fiziksel şiddet olaylarında %81, kadına psikolojik şiddet olaylarında %93 artış olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (KCDP) da başvuru hatlarını arayanların sayısının nisan ayında %55, mayıs ayında %78 arttığını belirtmiştir. CİMER yoluyla ASHB'dan Mart 2019-Temmuz 2021 arasında Alo183 Hattına, kadına yönelik şiddet nedeniyle yapılmış aramaların sayıları talep edilmiştir. Ancak ilgili bilgi edinme talebi, "Bilgi edinme başvurusu, başvurulan kurum ve kuruluşların ellerinde bulunan veya görevleri gereği bulunması gereken bilgi veya belgelere ilişkin olmalıdır. Kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler" hükmü kapsamında değerlendirilmiş ve bu verilere ulaşılamamıştır. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün paylaştığı verilere göreyse sadece İstanbul'da Mart 2020'de KYŞ olaylarında geçen sene aynı aya oranla %38,2'lik bir artış olmuştur (Gazeteduvar, 2020). Sosyo-Politik Saha Araştırmaları Merkezinin (Nisan 2020) 28 şehirde yaşayan 1.843 kadın katılımcıyla yürüttüğü "Covid-19 Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu" şiddete uğrayan kadınların %83,8'inin aileleri tarafından şiddete uğradığını ve Türkiye'de koronavirüs salgını süresince erkek şiddetinin %27.8 arttığını söylemektedir. Bu verilere karşın, T.C İçişleri Bakanlığı (Haziran 2020) 2020 yılının ilk 5 ayında bir önceki seneye göre kadın cinayetlerinde %35 azalma olduğunu ve pandemi döneminde kadına yönelik aile içi şiddetin azaldığını bildirmiştir. Bu kapsamda, CİMER üzerinden İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Mart 2019-Temmuz 2021 arasında kadına yönelik şiddet sonucu ölen kadınların sayısı talep edilmiş; ancak "4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 7'nci maddesindeki 'özel bir çalışma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulan' veriler kapsamında değerlendirildiğinden veriler paylaşılmamıştır. Pandemi sürecinde hem dünya genelinde hem de Türkiye'de KYŞ'nin arttığına ve artabileceğine dair çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından sunulan veriler ve yapılan açıklamalar sorunun önemini ortaya koymaktadır.

Salgın döneminde KYŞ sorununu, birkaç boyutta ele almak gerekmektedir. Bunlar, Peterman ve diğerlerinin (2020) de belirttiği gibi evde kalan erkeklerin arttırdığı şiddet, salgın sonucu oluşan ekonomik sorunların arttırdığı şiddet, salgın tehdidine açık hale gelme korkusuyla kadınların şiddet unsurundan uzaklaşamaması, evde kalamayacak kadınlar için oluşan tehlike, virüsü bulaştırma tehditli şiddet ve sağlık çalışanı kadınlara yönelen şiddet şeklinde özetlenebilir. Türkiye dahil pek çok ülkede, Covid-19'la mücadele politikalarının sosyal izolasyon, karantina ve evde kal temelli yapısı, yukarıda sayılan bu koşulların oluşması için oldukça elverişli bir zemin hazırlamıştır.

Türkiye'de KYŞ ile mücadelede sorumlu kurum olan ASHB'nin, pandemi sürecinde bilim kurulunun salgının sağlık boyutuyla ilgili tavsiyelerini dikkate aldığı görülmektir. Nitekim, Gündüz, Yalçın ve Arslan (2021)'nın pandeminin başlangıcı olan 11-26 Mart 2020 tarihlerini kapsayan dönemde ASHB'ye bağlı kadın konukevlerinden hizmet alan kadınlarla gerçekleştirdikleri araştırmalarına göre görüşülen kadınların %93'ü Covid-19 döneminde kaldıkları konukevinde salgına yönelik önlemlerin alındığını düşünmektedir. Aynı araştırmada, kadınlara başvuru sürecinde salgın sebebiyle aksaklık yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda kadınların %89'u herhangi bir aksaklık yaşamadığını belirtmiştir. Bu kapsamda, ASHB 13 Mart'ta yayımladığı genelge çerçevesinde "Kadın Konukevlerinde Koronavirüse Karşı Ek Tedbirler Alındı" (ASHB, 2020) başlıklı bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamada, kadın konukevlerindeki kadınlar ve çocuklarının sağlık kontrollerinin yaptırılmasına, gerekmedikçe kuruluş dışına çıkmalarına izin verilmemesine, toplu etkinliklerin iptal edilmesine ve konukevlerinin periyodik şekilde dezenfekte edilmesine ilişkin tedbirler alındığını belirtmiştir. KCDP de Korona Günlerinde Kadınlar için Sığınmaevleri Raporunda gerekli tedbirlerin alındığını ifade etmiştir. Bu önlemler, hastalıktan çekinerek konukevlerine başvuramayacak kadınları da koruyacak olması açısından önemlidir. Bunlara ek olarak, KADES uygulamasıyla 1 Mart-28 Nisan 2020 tarihlerinde 45 bin kişiye SMS ile bilgilendirme yapılmıştır (Kalyoncuoğlu, 2020). Ancak, ASHB'nin 13 Mart'taki açıklaması, can güvenliği tehdidi olan kadınlar dışında kadın konukevlerine kabul ve nakillerin durdurulduğunu; ihtiyacı olan kadınlara konukevleri dışında uygun barınma hizmetleri verildiğini belirtmiştir. Mor Çatı Vakfının Koronavirüs Salgını Süresince

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İzleme Raporu'na (13 Nisan 2020) göreyse, bu uygulamanın varlığından ilgili birimler ve kişiler haberdar değildir. Gerek kolluk kuvvetleri gerek Şiddet Önleme İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), kadınlara kalacak yer için yönlendirme yapmamaktadır. Can güvenliği kanıtı sunamayan; ama şiddet gören ve sığınma-barınma ihtiyacı olan pek çok kadın, bu açıdan mağdurdur. Ayrıca, aynı raporda KYŞ ile mücadeledeki kritik kurumlar olan ŞÖNİM, kolluk kuvvetleri, barolar ve belediyelerin, bu tür bir kriz döneminde KYŞ ile ilgili bir acil eylem planlarının olmadığı ve personellerinin sürece dair bilgilendirilmediği de ifade edilmektedir. CEIM'in (Aygüneş ve Ok, 2020) "Covıd-19 Pandemisi Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları İzleme Raporu"na göre de ASHB KYŞ'le mücadelede gerekli olan çeşitli önleme ve koruma mekanizmalarını aktifleştirmiştir. Ancak Hakimler Savcılar Kurulu (HSK)'nun 30 Mart 2020 tarihli "COVID-19 Kapsamında İlave Tedbirler" genelgesiyle 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un esnek uygulanması kararı aldığı ve bu kararın kadınların kolluk kuvvetlerine yaptıkları şikayet/başvuruların cevapsız kalmasına sebep olduğu belirtilmiştir. ASHB'nın önemli girişimlerine rağmen, sivil toplum örgütlerinin sunduğu veriler ve çeşitli akademik çalışmalar (Toprak Ergönen, Biçen ve Ersoy, 2020; Ünal ve Gülseren, 2020; Aygüneş ve Ok, 2020) ışığında Türkiye'nin pandemiye bağlı artan KYŞ vakalarına, salgının özellikle ilk döneminde politika stratejileri ve iş birliği gerektiren kurumsal kapasitesi açısından hazır olmadığı söylenebilir.

Pandemi sürecinde, öncelikle şiddete maruz kalan kadınların, kamu sağlığını ve onları koruyacak koşullarda şiddetten uzaklaştırılması gerekmektedir. Buna ek olarak, KYŞi salgın sürecinde önleyecek kurumsal mekanizmalar güçlendirilmelidir. Bu doğrultuda, ilk olarak şiddete maruz kalan kadınların ulaşabileceği acil yardım hatlarını, ilk kapı mekanizmalarını, ŞÖNİM, kadın konukevi ve sığınmaevlerini, kolluk güçlerini, sağlık kuruluşlarını hem personeli hem de koşulları açısından hazırlamak gerekmektedir. Ardından hem KYŞi önleyici hem de pandemi sonrası travmaları önlemek amacıyla çeşitli ekonomik ve psikolojik destek hizmetlerinin arttırılması sağlanmalıdır. Örneğin, sadece KYŞ için acil yardım hattının açılması veya ALO 183 hattının kapasitesinin arttırılması bu dönemde daha elzemdir. KADES uygulamasının yaygınlaştırılması da bu stratejiye dahil edilebilmelidir. Bu süreçte, sığınmaevi ve sosyal yardım yükümlülükleri dolayısıyla belediyelerin ve onlara bağlı kadın birimleri ve sığınmaevlerinin pandeminin hijyen ve sosyal mesafe kurallarına göre hizmet vermesi ve kapasitelerinin güçlendirilmesi de gereklidir. Örneğin, bu konuda, Kanada'da Quebec ve Ontario şehirlerinin kadın sığınma evlerini öncelikli hizmet alanlarına alarak örnek bir uygulamayı başardıkları görülmektedir (The United Nations Department of Global Communication, 3 Nisan 2020). İtalya ve Fransa'da ise bazı oteller sığınaklara dönüştürülerek hem şiddetten hem de salgından koruyan bir strateji geliştirilmiştir (Usher; Bhullar; Durkin, ve Gyamfi, 2020). Benzer bir uygulamayı ASHB Mayıs 2020 tarihli açıklamasıyla hayata geçirmiştir. Salgın sürecinde şiddet riski olmayan, sadece yoksunluk nedeniyle barınma ihtiyacı olan kadınlara kamu kurum ve kuruluşlarına ait tesislerinde barınma imkanı sunulmuştur. Covid 19 sürecinde KYŞle mücadele stratejileri çeşitlenmektedir. Bunlardan bir tanesi de İspanya, Arjantin, Fransa ve Norveç'de kod projesi adı altında şiddet gören kadınların eczanelerde "maske 19" benzeri bir kod kullanarak yardım isteyecekleri uygulamalardır (Elks ve Davies, 2020).

4. SONUÇ

Geçmiş pandemi deneyimleri, kadınların sağlık haklarına ulaşmaktan, hastalığa yakalanma riskine, artan iş yükü ve şiddet olaylarından ekonomik etkilere kadar çeşitli biçimlerde dezavantajlı olabildiğini göstermiştir. Covid-19 pandemisinin de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri açısından benzer bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Üstelik, Türkiye dahil pek çok ülke tarafından benimsenen, Covid-19'la mücadeledeki ana politikalardan olan sınırlama yaklaşımı temelli pek çok politik strateji, söz konusu toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin oldukça keskin olarak deneyimlenmesine sebep olabilmektedir. Pandemiyle birlikte bu eşitsizliklerle eşzamanlı olarak mücadele etmek en başta devletlerin yükümlülüğüdür ve toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal izolasyon politikaları, hastalıkla mücadele ederken bu eşitsizliklerin en minimumda yaşanması açısından oldukça kritiktir. Aksi bir durum toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha da derinleşmesine hizmet edebilmektedir.

Türkiye'nin Covid-19 salgınıyla mücadele biçimi, korkulanın aksine Türkiye'yi İtalya ve İspanya örneklerindeki gibi yüksek ölüm oranlarından ve sağlık sisteminin çökmesinden koruyabilmiştir. Ancak Türkiye'nin 15 Mart-31 Aralık 2020 pandemi döneminde toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadelesinin yeterli olmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak da sosyal izolasyon temelli, evde kal çağrılarının, uzaktan eğitimin, esnek çalışma biçimlerinin, tecritin (*lockdown*) ve bu süreçlerdeki ekonomik etkilerin pek çok kadını çeşitli şekillerde mağdur ettiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelli bu mağduriyetlerden bir tanesi, kadınların ev içindeki ücretsiz emeğiyle bağlantılıdır. Öncesinde farklı destek mekanizmalarıyla ve mekanları ayrıştırılarak yönetilebilen düzenin bir anda değişmesi, geleneksel iş bölümüne dayalı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin pandemi döneminde daha hissedilebilir olmasına neden olmuştur.

İkinci olarak, iki çalışanlı veya tek kadının çalıştığı ailelerde, kadınlar aile ve iş yaşamını dengelemek konusunda pandemi öncesine göre çok daha zorlu bir dönem geçirmektedirler. Ne çalışma hayatına dair ne de çocukların uzaktan eğitimine yönelik düzenlemelerin, kadınların özellikle iş-aile dengesi arasındaki ihtiyaçlarını dikkate almadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, pek çok çalışan kadın için tükenmişlik sendromu yaratmakta, işteki verimlerini düşürmekte, akademik alan gibi bazı meslek kollarında kariyer ilerlemeleri açısından dezavantaj olmakta ve bazı kadınların istihdamdan çekilmesine kadar gidecek sonuçlar yaratmaktadır.

Üçüncü olarak, Covid-19'la mücadele politikalarının yarattığı ekonomik sıkıntılardan kadınlar, hem sektörel dağılım ve kayıt dışı çalışma oranları hem de ev içindeki bakım yükleri ve gelir oranları dolayısıyla daha fazla etkilenmektedir.

Bir diğer önemli mesele de KYŞ ile mücadele politikalarıdır. Hem artan ekonomik zorluklar hem sürecin psikolojik etkileri şiddet eğilimlerini arttırabilmektedir. Üstelik evin, bazı kadınlar açısından şiddet mekânı olduğu düşünüldüğünde, sosyal izolasyon üzerine kurulu bir yaşam pek çok şiddet mağduru kadının daha yoğun şiddete maruz kalmasına ve bundan kaçamamasına sebep olabilmektedir.

Sonuç olarak, hem Covid-19'la mücadele sürecinin bundan sonraki evrelerinde hem de başka bir salgın tehdidine dair oluşturulacak politika tercihlerinde ve karar-alma süreçlerinde, toplumsal cinsiyet duyarlı bir politika yaklaşımı önemlidir. Uzaktan eğitime geçilirken çalışan ebeveynlere, özellikle kadınlara, yönelik esnek çalışma veya ücretli-güvenceli izinler, sağlık çalışanları gibi zorunlu olarak çalışan aileler için bakım hizmeti desteği, ekonomik alanda kadın istihdamını korumaya yönelik teşvikler, kariyer ilerlemelerinde kadınlara yönelik olumlu ayrımcılık uygulamaları, şiddet acil hatları, sığınma evi acil eylem planları, şiddet yardım kod uygulamaları bu tür stratejilere örnektir.

Kadınların ihtiyaçlarının karar-alma sürecinde dikkate alınmasını sağlayan en önemli değişkenlerden birisi, söz konusu koltuklarda bulunan kadın sayılarıdır. O nedenle, bu mücadele sürecinde kadın seçilmişlere, karar vericilere ve özel sektörde bulunan yönetici düzeyindeki kadınlara önemli roller düşmektedir (Brooks ve Saad, 2020; Aldrich ve Lotito, 2020). Nitekim, Ebolayla mücadelede karar alma süreçlerine kadınların dahil edilmesinin kadınların yaşadığı sorunları çözmede olumlu etkileri olduğu gözlenmiştir (The United Nations Department of Global Communiciation, 03 Nisan 2020). Bu doğrultuda, bilim kurulları, pandemi ve kriz yönetim ekipleri gibi mekanizmalarda kadınların özel ihtiyaçlarının da yansıtıldığından emin olunmalı ve bu amaçla bu mekanizmalardaki kadın temsiliyeti sağlanmalıdır.

Son olarak, merkezi hükümetin mücadele stratejileri yanında, gündelik hayatı etkiyen bu tür salgın durumlarında politika üretme ve uygulamada önemli destekleyici aktörler, yerel yönetimlerdir. Covid-19 salgını, bu destekleyici aktörün rolünü, Türkiye örneğinde de ortaya koymaktadır. Pandemiyle mücadele sürecinde belediyelerin de toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla hareket etmesi, kadınların gündelik yaşamlarına dair pek çok hizmetin sağlanmasından sorumlu oldukları için daha da kritiktir. Nitekim, Ankara Büyükşehir Belediyesinin genelde kayıt dışı istihdamda çalışan ve bu süreçte ilk işsiz kalan grupta olan gündelik-temizlik işçisi kadınlara yönelik sosyal yardım desteği sunması, 12 yaş altı çocukları olan kadın çalışanlarına evdeki bakım yükleri dolayısıyla idari izin vermesi ve KYŞ için kadın

şiddet hattı açması ve sığınma evini kapasite açısından sürece hazırlaması (Tekin, 03 Mayıs 2020), İzmir Büyükşehir Belediyesinin de şiddet ihbar hattı açarak kadınlar için misafirhaneler sunması (Duvar, 19 Nisan 2020) örnek verilebilecek uygulamalardır.

NOTLAR

[1] Bkz. Worldometers Coronavirus, https://www.worldometers.info/coronavirus/

[2] Molyneux (1985) toplumsal cinsiyet çıkarlarını/ihtiyaçlarını, pratik ve stratejik çıkarlar olarak sınıflandırmaktır. Bakım hizmetleri ve temizlik işleri gibi geleneksel iş bölümünden kaynaklanan ihtiyaçlara yönelik politikalar kadınların pratik gereksinimlerine yönelik politikalardır. Söz konusu geleneksel cinsiyet rollerini dönüştürerek kurumsallaşmış cinsiyet ayrımcılıklarının ortadan kaldırılmasını amaçlayan politikalar ise stratejik toplumsal cinsiyet gereksinimleridir.

[3] İspanya, Arjantin, Fransa ve Norveç gibi ülkeler şiddet gören kadınların eczanelerde "maske 19" benzeri bir kod kullanarak yardım isteyecekleri uygulamalar başlatmışlardır (Elks ve Davies, 2020).

[4] Türkiye'de Koronavirüs Bilim Kurulu 38 üyeden oluşmaktadır ve bu üyelerin 15'i kadındır.

[5] Brooks ve Saad (2020)'ın çalışması, kadın yöneticisi olan özel şirketlerin kadınların pandemi dönemdeki özellikle bakımı temelli pratik ihtiyaçlarını dikkate alan düzenlemeler yapmakta daha etkili olduğunu göstermektedir.

[6] 21 Mart 2020'de 65 yaş üstü olanlara sokağa çıkma yasağının ardında 03 Nisan 2020 itibariyle 20 yaşın altındakilere sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Bunu takiben 18 Nisan itibariyle 30 büyükşehirde, ki bu Türkiye'de nüfusun %70'ini içine almaktadır, hafta sonları sokağa çıkma yasağı uygulaması başlamıştır.

[7] Bu konudaki paylaşımlar için bkz. https://eksisozluk.com/corona-virusu-calisan-annelere-izin-verilmesi--6408353.

[8] Eril politika kavramıyla kastedilen politika alanın tarihsel olarak yapı ve işleyişinin erkek egemen değerler ve öncelikler çerçevesinde şekillenmiş olduğudur. Bu konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Randal ve Lovenduski (2004); Mackay (2004).

[9] Dünya genelinde, salgın süresince aktif çalışan sağlık çalışanları arasında kadınların (ön saf denilen hemşirelik, hasta bakımı, hasta kabulü, temizlik işleri benzeri pozisyonlarda) oranı (%70) daha yüksektir ve bu nedenle Covid-19'a maruz kalma riskini en çok taşıyan meslek gruplarında kadınların olduğu bilinmektedir (UNWomen, 2020b).

[10] Çeşitli ülkelerde yapılan 35 çalışmanın sonuçlarına göre kadına yönelik fiziksel şiddete maruz kalan kadınların %10-52'i mevcut veya eski eşleri/partnerleri tarafından şiddete maruz bırakılmaktadır (Heise, Ellsberg ve Gottemoeller, 1999).

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır

KAYNAKÇA

17 Nisan 2020 tarihli 31102 sayılı Yeni Koronavirüs Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

22 Mart 2020 tarihli 31076 sayılı Covid-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik İlave Tedbirler ile ilgili 2020/4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi.

29 Mayıs 2020 tarihli 31139 sayılı Covid-19 Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Normalleşme ve Alınacak Tedbirler ile İlgili 2020/8 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi.

16 Nisan 2020 tarihinde 4857 sayılı Kanuna eklenen geçici 10. madde (Ek:16/4/2020-7244/9 md.)

ASHB (03 Nisan 2020), "Kadın Konukevlerinde Koronavirüse Karşı Ek Tedbirler Alındı", https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/kadin-konukevlerinde-koronaviruse-karsi-ek-tedbirler-alindi/, E.T.: 30.04.2020.

ASHB (20 Mayıs 2020), "COVID-19 Pandemisi Sürecinde Kadınlara Barınma Hizmeti", https://www.csgb.gov.tr/haberler/covid-19-pandemisi-surecinde-kadinlara-barinma-hizmeti/, E.T.: 29.09.2020.

Adams-Prass, A., T. Boneva, M. Golin, C. Rauh (2020), Inequality in the Impact of the Coronavirus Shock: Evidence from Real Time Surveys, IZA DP No. 13183 Discussion Paper Series, https://www.iza.org/publications/dp/13183/inequality-in-the-impact-of-the-coronavirus-shock-evidence-from-real-time-surveys, E.T.: 25.12.2020.

Aldrich, A., N. Lotito (2020), "Pandemic Performance: Women Leaders in the Covid-19 Crisis", Politics ve Gender, 16(4), 960-967.

Alon, T.M., M. Doepke, J. Olmstead-Rumsey, M. Tertilt (2020), The impact of COVID-19 on gender equality, No. w26947. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, https://www.nber.org/papers/w26947, E.T.: 25.12.2020.

Austin, K. F., M. D. Noble (2014), "Measuring Gender Disparity in the HIV Pandemic: A Cross-National Investigation of Female Empowerment, Inequality, and Disease in Less-Developed Nations", Sociological Inquiry, 84(1), 102-130.

Aygüneş, A., O. C. Ok (2020), Covıd-19 Pandemisi Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları İzleme Raporu, İstanbul: Sabancı Üniversitesi. E.T.: 15.01.2021.

Başaran, E. (2020), "Söyleşi: Deniz Kandiyoti: Salgın, Modern Kadının Yaşadığı İllüzyonu Yıktı Geçti", Gazeteduvar, https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/30/deniz-kandiyoti-salgin-modern-kadinin-yasadigi-illuzyonu-yikti-gecti/, E.T.: 15.11.2020.

Bayar, A.A., Ö. Günçavdı, H. Levent (2020), Covid-19 Salgının Türkiye Gelir Dağılımına Etkisi ve Mevcut Politika Seçenekleri, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung.

BBC News (15 Nisan 2020), "Koronavirüs: İngiltere'de Üç Haftalık Kısıtlamalar Döneminde Aile İçi Şiddet Sonucu Ölümler 'İki Katından Fazla' Arttı", BBC News, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52301674, E.T.: 15.06.2020.

Bethune, Z., A. Korinek (2020), "COVID-19 Infection Externalities: Herd Immunity Versus Containment Strategies", https://voxeu.org/article/covid-19-infection-externalities-herd-immunity-versus-containment-strategies, E.T.: 15.01.2021.

Blasko, Z., E. Papadimitriou, A. Manca (2020), How will the COVID-19 crisis affect existing gender divides in Europe, EUR 30181 EN, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Birleşmiş Milletler (09 Nisan 2020), UN Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women.UN Pub.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) (26 Mart 2020), Investment Trends Monitor, UNCTAD.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) (2020), "1.37 Billion Students now Home as COVID-19 School Closures Expand, Ministers Scale up Multimedia Approaches to Ensure Learning Continuity", UNESCO Press Release. https://en.unesco.org/covid19/educationresponse, E.T.: 15.07.2020.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) (Mart 2020), Covid-19: A Gender Lens, Protectıng Sexual And Reproductıve Health And Rıghts, And Promotıng Gender Equalıty, Technical Brief, UNFPA. https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/COVID-19_A_Gender_Lens_Guidance_Note.pdf, E.T.: 18.04.2020.

Birleşmiş Milletler Kadın (UNWomen) (2020), Kadın Liderlere Çağrı: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı COVID-19 Yönetimi, Ankara: UNWomen.

Birleşmiş Milletler Kadın (UNWomen) (2020a), Progress of the Worlds Women 2019-2020, UNWomen. https://data.unwomen.org/progress-of-the-worlds-women, E.T.: 15.01.2021.

Birleşmiş Milletler Kadın (UNWomen) (2020b), İnstagram Hesabı-15.05.2020.

Brooks, D., L. Saad (2020), "Double Whammy: Why the Underrepresentation of Women among Workplace and Political Decision Makers Matters in Pandemic Times", Politics ve Gender, 16(4), 1110-1122.

Politics & Gender Short Paper Series on Gender, Politics, and the Global Pandemic. (2020), Politics & Gender, *16*(4), 933-934.

Cattaneo, U., E. Pozzan (2020), "Kadın Sağlık Çalışanları: Hastane ve Evde Durmaksızın Çalışıyorlar", ILO, https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid-19/WCMS_741376/lang--tr/index.htm, E.T.: 12.02.2021.

Dedeoğlu, S., A. Şahankaya (2015), "Türkiye'de İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırma Politikaları", içinde S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (eds.), 2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet, Ankara: İmge Kitabevi, 93-122.

Del Boca, D., N. Oggero, P. Profeta, M. C. Rossi (2020), Women's Work, Housework and Childcare, Before and During Covid-19, IZA Discussion Paper No.13409.

Druckerman, P. (20 Mayıs 2020), "Salgın Koşullarında Evlilik, Ev İşleri ve Ben", Gazete Duvar, https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2020/05/20/salgin-kosullarinda-evlilik-ev-isleri-ve-ben/, E.T.: 13.06.2020.

Duvar (19 Nisan 2020), "Evde Şiddet Erttı, Kadınlar İçin Misafirhaneler Açıyoruz'", Duvar, https://www.gazeteduvar.com.tr/kadin/2020/04/19/evde-siddet-artti-kadinlar-icin-misafirhaneler-aciyoruz/, E.T.: 05.05.2021

Ecevit, Y. (2021), "Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları", CEİDizler Yayını, https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf, E.T.: 15.09.2021.

Elks, S., S. Davies (2020), "Coronavirus Codewords: Help or Hindrance in Domestic Abuse?", Reuters, https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-abuse-trfn-idUSKCN21X2Z6, E.T.: 15.01.2021.

Farre, L., Y. Fawaz, L. Gonzalez, J. Graves (2020), How the Covid-19 Lockdown Affected Gender Inequality in Paid and Unpaid Work in Spain, IZA Discussion Paper No. 13434.

Gazeteduvar (05 Nisan 2020), "İstanbul'da Aile İçi Şiddet Vakalarında Büyük Artış", Gazeteduvar, https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/05/istanbulda-aile-ici-siddet-vakalarinda-buyuk-artis/, E.T.: 10.06.2020.

Gündüz, O., Yalçın, M., S. Arslan (2021), "Covid-19 Salgın Sürecinde Kadın Konukevi Hizmetleri", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 21(51), 349-369.

Güner, R., İ. Hasanoğlu, F. Aktaş (2020), "COVID-19: Prevention and Control Measures in Community", Turkish Journal of Medical Science, 50, 571-577.

Johnston, R. M., A. Mohammed, C. Linden van der (2020), "Evidence of Exacerbated Gender Inequality in Child Care Obligations in Canada and Australia During the COVID-19 Pandemic", Politics & Gender, 16(4),1131-1141.

Işık, E. (2020), "Covid (19) Salgını ve Kadın Emeği: Türkiye'den Kadın Deneyimleri", Politik Ekonomik Kuram, 4 (2), 219-241.

John N, Casey S.E., Carino G., T. McGovern (2020), "Lessons Never Learned: Crisis and Gender-Based Violence", Developing World Bioethics, 20, 65-68.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Veriler, http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/kategori/veriler, E.T.: 25.10.2021.

Kalyoncuoğlu, Y. (2020). Kovid-19 Pandemisi Sürecinde Kadınlara Barınma Hizmeti. Anadolu Ajansı (AA). https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kovid-19-pandemisi-surecinde-kadinlara-barinma-hizmeti-/1832127, E.T.: 02.05.2021

Kap, D. (2020), "Pandemide Kadın Akademisyen Olmak Eşitsizlikte Aslına Rücu Etmek", https://www.sivilsayfalar.org, E.T.: 25.06.2020.

KEİG Platformu. (2018), "Kadın İstihdamı ve Çocuk Bakım İlişkisi", http://www.keig.org/wp-content/uploads/2018/01/3.-Çocuk-Bakımı_-KEİG-politika-metni.pdf, E.T.: 23.04.2020.

Kitchener, C. (14 Nisan 2020), "Women-academics-seem-to-be-submitting-fewer-papers-during-coronavirus-never-seen-anything-like-it-says-one-editor", https://www.thelily.com/women-academics-seem-to-be-submitting-fewer-papers-during-coronavirus-never-seen-anything-like-it-says-one-editor/, E.T.: 25.05.2020.

Lewis, H. (2020), "The Coronavirus Is a Disaster for Feminism: Pandemics Affect Men and Women Differently", The Atlantic, https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/03/feminism-womens-rights-coronavirus-covid19/608302/, E.T.: 23.11.2020.

Mackay, F. (2004), "Gender and Political Representation in the UK: The State of the 'Discipline'", The British Journal of Politics & International Relations, 6(1), 99–120.

Mantovani, A., A. Dalbeni, G. Beatrice (2020), "Coronavirus disease 2019 (COVID-19): we don't leave women alone", International Journal of Public Health, 65(3), 235-236.

Memiş, E., İlkkaracan, İ. (2020), Covid 19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler, Araştırma Notu, Ankara: UNDP.

Memiş, E., Özay, Ö. (2011), Ev içi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeğe: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara ilişkin Bir Değerlendirme, içinde S. Sancar (ed.), Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 239-268.

Molyneux, M. (1995), "Mobilization without Emancipation? Women's Interests, the State, and Revolution in Nicaragu", Feminist Studies, 11(2), 227-254.

Moreno, L. (2018), 'Süper Kadınlar' ve Akdeniz Refah", içinde Buğra, A. ve Keyder, Ç. (ed.). Sosyal Politika Yazıları, İstanbul: İletişim Yayınları, 375-396.

Mor Çatı (13 Nisan 2020), Koronavirüs Salgını Süresince Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İzleme Raporu. İstanbul: Mor Çatı.

Nepal, B. (2007), "Prosperity, Equity, Good Governance and Good Health: Focus on HIV/AIDS Pandemic and its Feminization", World health & population, 9(3), 73-80.

OECD (Mart 2020), Interim Economic Assessment. Coronavirus: The world economy at risk. OECD. https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/7969896b-en.pdf?expires=1591183955&id=id&accname=guest&checksum=C81D2DD61EABB2638E14FED9BB1132E6 E.T.: 23.05.2020

Özcan Büyüktanır, B.G. (2020), "Pandemi Sürecinde Çocuğun Sağlık Hakkı", içinde B. G. Özcan Büyüktanır & B. Özpınar Gümrükçüoğlu (ed.). Pandemi ve Sağlık Hukuku: Disiplinlerarası Yaklaşımla, Ankara: Yetkin Yayınevi, 235-48.

Peterman, A.; Potts, A.; O'Donnell, M.; Thompson, K.; Shah, N.; Oertelt-Prigione, S., and van Gelder, N. (2020), Pandemics and violence against women and children ,(Vol. 528), Washington, DC: Center for Global Development.

Power, K. (2020), "The COVID-19 Pandemic has Increased the Care Burden of Women and Families, Sustainability", Science, Practice and Policy, 16(1), 67-73.

Randall, V., J. Lovenduski (2004), "Gender in Contemporary British Politics", British Journal of Politics and International Relations, 6(1), 1-2.

Remuzzi, A.,G. Remuzzi (2020), "COVID-19 and Italy: what next?", The Lancet, 395(10231), 1225-1128.

Sosyal Güvenlik Kurumu. (2018), Kayıt Dışı İstihdam Oranı,

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari, E.T.: 23.01.2021.

Sosyo-Politik Saha Araştırmaları Merkezi (Nisan 2020), COVID-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu, https://sahamerkezi.org/covid-19-karantinasindan-kadi-_nin-etkilenimi-ile-kadin-ve-cocuga-yonelik-siddete-iliskin-turkiye-arastirma-raporu/, E.T.: 23.09.2020.

Sumbas, A. (2020), "Akıllı Karantina: Hollanda'nın Covid 19'a Karşı Politikası", içinde B. G. Özcan Büyüktanır & B. Özpınar Gümrükçüoğlu (ed.). Pandemi ve Sağlık Hukuku: Disiplinlerarası Yaklaşımla, Ankara: Yetkin Yayınevi, 355-374.

T.C. İçişleri Bakanlığı (Haziran 2020), Aile İçi ve Kadına Yönelik Şiddet Olaylarına İlişkin Alınan Tedbirler Sonuç Verdi, https://www.icisleri.gov.tr/aile-ici-ve-kadina-yonelik-siddet-olaylarina-iliskin-alinan-tedbirler-sonuc-verdi, E.T.: 18.10.2020.

Taymaz, E. (2020), "COVID-19 Tedbirlerinin Türkiye Ekonomisine Etkisi ve Çözüm Önerileri", https://sarkac.org/2020/04/covid19-tedbirlerinin-turkiye-ekonomisine-etkisi-cozum-onerileri/, E.T.: 21.01.2021.

Taub, A. (06 Nisan 2020), "A New Covid-19 Crisis: Domestic Abuse Rises Worldwide", New York Times. https://www.nytimes.com/2020/04/06/world/coronavirus- domestic-violence.html, E.T.: 13.06.2020.

Tekin, A. (03 Mayıs 2020), "Yerel Yönetimler Pandemide Kadınlar İçin Ne Yapıyor?", Gazeteduvar. https://www.gazeteduvar.com.tr/kadin/2020/05/03/yerel-yonetimler-pandemide-kadinlar-icin-ne-yapiyor/, E.T.: 23.06.2020.

The United Nations Department of Global Communications, (03 Nisan 2020), "Gender Equality in the Time of COVID-19", UN. https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/gender-equality-time-covid-19, E.T.: 18.06.2020.

Toprak Ergönen A, E. Biçen, G. Ersoy (2020), "COVID-19 Salgınında Ev İçi Şiddet", Bulletin Leg Med 25 (Özel Sayı), 48-57.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK). (2020), Temel İstatistikler: İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı, NACE Rev. 2, Ankara: TUİK.

Uluslararası İş Örgütü (ILO) (2018), Care work ve Care Jobs for the Future of Decent Work, Geneva: ILO.

Uluslararası İş Örgütü (ILO) (Mart 2020), COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar, Geneva: ILO.

Uluslararası İş Örgütü (ILO) (Nisan 2020), COVID-19 and the World of Work Updated Estimates and Analysis, Geneva: ILO Monitor.

Ulutaş, U. (2020), COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar. Yeni Trendler. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Usher, K., N. Bhullar, J. Durkin, N. Gyamfi, D. Jackson (2020), "Family Violence and COVID-19: Increased Vulnerability and Reduced Options for Support", International Journal of Mental Health Nursing, 29, 549–552.

Ünal, B., L. Gülseren (2020), "COVID-19 Pandemisinin Görünmeyen Yüzü: Aile İçi Kadına Yönelik Şiddet", Klinik Psikiyatri Dergisi, 23, 89-94.

Varol İyidoğan, P. (2020), "Covid-19 Pandemisiyle Mücadelede Mali Politika Önlemlerinin Etkinliğine Yönelik Bir Değerlendirme", içinde B. G. Özcan Büyüktanır & B. Özpınar Gümrükçüoğlu (ed.). Pandemi ve Sağlık Hukuku: Disiplinlerarası Yaklaşımla, Ankara: Yetkin Yayınevi, 397-414.

Villarreal, A. (11 Nisan 2020), "Coronavirus Pandemic Exacerbates Inequalities for Women, UN Warns", The Guardian, https://www.theguardian.com/world/2020/apr/11/un-coronavirus-pandemic-gender-inequalities-women, E.T.: 23.05.2020.

Wenham, C., J. Smith, R. Morgan (2020), "COVID-19: The Gendered Impacts of the Outbreak", The Lancet, 395 (10227), 846-848.

World Bank (2015), Supply and Demand for Childcare Services in Turkey: Mixed Methods Study, Washington, D.C.: World Bank Group. http://documents.worldbank, E.T.: 23.01.2019.

Worldometers Coronavirus (2021), https://www.worldometers.info/coronavirus/, E.T.: 30.11.2021.

Yıldız, M., M. M. Uzun (2020, Koronavirüsle Mücadelede Kriz Yönetimi ve Kamu Politikası Yapımı, SETA Rapor, Ankara: SETA Yayınları.

Yüksel Kaptanoğlu, İ., A. Çavlin, B. Akadlı Ergöçmen (2015), Türkiye'de Kadına Yönelik Aile içi Şiddet Araştırması, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Zeybekoğlu Akbaş, Ö., C. Dursun (2020), "Koronavirüs (Covıd-19) Pandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığdıran Çalışan Anneler", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5), 78-94.